

Så nedmonterades det svenska skolsystemet

RASET

Sverige hade för inte så länge sedan en av världens bästa skolor. I dag är situationen en annan. Orsakerna är flera, men det stora antalet skolreformer har lett till att skolan tappat fokus på kunskap. Vägen tillbaka till en mer fokuserad skola kan bli lång.

Text: **Mats Lundström**
Illustration: **Björn Öberg**

D

et sägs att det svenska skolsystemet är unikt.

→ Vi har en avgiftsfri, offentligt finansierad skola.

→ Vi har många skolformer och en hyfsat fri etableringsrätt för friskolor.

→ Vi tillåter vinstdrivande skolor.

→ Vi ger eleverna fritt val att välja skola och en offentlig skolpeng som följer dem oavsett skolform.

→ Vi har också antagningsregler med köer trots att det saknas ordentlig information om respektive skolas kvalitet.

Inget av detta är dock unikt. Det finns länder med skolor som drivs i vinstsyfte, eller har liknande regler kring etableringar, offentlig skolpeng finns också i andra länder liksom köer till populära skolor.

Sverige är däremot ett av få länder som praktiserar alla dessa delar i ett och samma skolsystem. Det är speciellt, menar skolminister Anna Ekström (S) i podden Kornhall & Netz strax före jul.

Det speciella skolsystemet går i stort att spåra till slutet av 1900-talet då skolans reformtakt var särskilt hög. Först kommunaliserade dåvarande skolminister Göran Persson (S) skolan trots omfattande protester från många grupper, främst Lärarnas riksförbund (LR). Argumenten för kommunaliseringen var bland andra att bryta upp den statliga skolan som var en kostsam och byråkratisk koloss.

Sedan kom den borgerliga friskole-reformen som var en del av Bildt-regeringens ambition om att öka valfriheten på ett tidigare offentligt dominerat monopolområde. Förväntningarna på det fria skolvalet var stora, men få trodde då att marknads-krafter skulle göra entré i skolvärlden.

– Inte ens i vår vildaste fantasi förväntade vi oss det uppdämda behov som fanns och att det skulle startas så många olika skolor. Då fanns det inte heller stora företag som driver många skolor, utan det var ju lärare som ville starta friskolor, säger

Beatrice Ask (M) som var skolminister i Bildt-regeringen och genomdrev reformen tillsammans med moderata utbildningsministern Per Unckel.

I början av tjugohundratalet besökte professorn i nationalekonomi, Magnus Henrekson, en gymnasie-mässa med sitt äldsta barn:

– Det var en mardrömslik upplevelse. Gymnasierna marknadsförde sig med att de bara hade lektioner på förmiddagarna så att man skulle ha tid att jobba vid sidan av eller att eleverna fick gratis datorer. De konkurrerade med alla möjliga medel som inte hade med kunskapsförmedling att göra.

Bristande fokus på kunskap ledde till allt sämre resultat i internationella mätningar, men skolans

problem var och är många: Betygsinflation, segregering, lärarbrist och sjunkande yrkesstatus, dålig disciplin och oro i klassrummen.

Alla välmenande reformer till trots så underpresterar delar av skolsystemet vilket drabbar de med sämst förutsättningar värst. I debatten skylls vanligtvis det mesta på friskolereformen. De senaste månaderna har också en ny ton slagit an i debatten där skolor som drivs av företag benämns ”marknadsskolor” eller ”aktiebolags-skolor”. De påstås driva segregering och skapa brist på likvärdighet mellan skolor enligt budskapet i den senaste statliga utredningen – *En mer likvärdig skola* – en utredning som för övrigt prisats av skolministern. Nytt är även att LR intensifierat kritiken mot friskolereformen, framför allt de vinstdrivna friskolorna, genom att opinionsbilda för ett återförstatligande av skolan.

Dessutom har delar av borgerligheten blivit mer kritisk till 1990-talets liberalisering.
– Vi anser att aktiebolag är en olämplig organisationsform för skolverksamhet. De bör fasas ut och ersättas med andra bolagsformer med incitament som passar offentligfinansierad verksamhet, säger Åsa Fahlén, ordförande i LR i ett webbttalande.

DE KONKURRERADE MED ALLA MÖJLIGA MEDEL SOM INTE HADE MED KUNSKAPSFÖR- MEDLING ATT GÖRA.

Magnus Henrekson
professor i nationalekonomi

Fakta:

Hur stora är vinsterna i skolan?

→ Friskolorna finns i förskola, grundskola och gymnasium. Totalt utbildar friskolorna 370 000 (19 procent) av landets barn och unga i alla stadier.

→ Av samhällets totala kostnad för grundutbildningarna på 280 miljarder kronor (2019) betalas 50 miljarder till friskolorna för deras utbildningstjänster.

→ Av de 50 miljarderna gick 400 miljoner till skolvinster, varav de fyra större koncernerna delade på 200 miljoner.

→ Det motsvarar 0,1 procent av skattepengarna som går till grundutbildningarna. 99,9 procent stannar alltså kvar i skolsystemet.

Trots motståndet lever såväl skolvalet som friskolorna, även de vinstdrivande. Möjlighet att välja är omtyckt hos en stor majoritet av svenskarna. Bara 15 procent tycker att skolvalet är oviktigt, visar en undersökning via SVT från 2017.

Åsikten om skolvinster är motsatt. Sju av tio är emot att det går att ta ut vinster på skolverksamhet. Inte så konstigt när de flesta tror att vinsterna ligger kring 25–30 procent, enligt en studie från Entreprenörskapsforum, när de i snitt ligger på drygt 4 procent efter skatt,

– Nästan ingen motsätter sig det fria skolvalet, men många är emot vinsterna. Sammanställer man årsredovisningar för friskolor som drivs i bolag visar det sig att "jättevinster" är en politisk myt som odlas år ut och år in. Man kan ha massor av synpunkter på skolan, men man kan inte åberopa aktieutdelningarna som roten till det onda. Det finns inget stöd för det hos skattebetalarna, säger Mats Edman, tidigare chefredaktör på tidningen Dagens Samhälle.

Av friskolebranschens totala intäkter stannar 99 procent kvar i verksamheten. Knappt en procent delas ut till ägarna. De omdiskuterade vinstuttagen är alltså lägre än det överskott om två procent av budgeten som kommunerna, enligt lag, förväntas göra varje år.

Den senaste utredningen vill indirekt begränsa friskolorna ytterligare för att nå andra mål, som att skapa en mer likvärdig skola. Vad tycker du?

– Jag stödjer så klart idén om likvärdighet, men att göra friskolorna till syndabock för segregationen är ojuste. Segregationen i Sverige beror på

Åsa Fahlén
ordförande för
Lärarnas riksförbund

Mats Edman,
kritisk mot lögnerna
om vinstnivåerna.

politiska beslut och faktorer som socioekonomi, föräldrarna, språk och kultur. Att vi misslyckats att integrera nyanlända syns i skolresultaten, menar Mats Edman.

Tveklöst har det förekommit lyckosökare bland skolentreprenörerna. Det visar skandalerna med religiösa extremistiskolor.

– Visst finns det behov av att justera regelverket snart 30 år efter friskolereformen. Det behövs tydliga regler och kvalitetskrav som gäller lika för både

både kommunala skolor och friskolor. Det är också viktigt att ta tillvara den innovationspotential som finns i privata företag och som bättre behöver få utlopp, säger Skattebetalarnas chefekonom Erik Bengtzboe som länge har arbetat med skolfrågor.

Liberalernas skolexpert, Isak Skogstad, menar att vinster inte är ett avgörande problem:

– Både fria och kommunala skolor ska få drivas med överskott, men skolorna ska utvärderas på hur skickliga de är på att förmedla kunskaper till sina elever. Det behövs tydligare mått för det.

1900-talets stora skolreformer

1962
Grundskolans införande.

1970-talet
Utbyggnaden av förskolan.

1989
Kommunaliseringen av huvudmannskapet för skolan.

1992
Friskolereformen.

”Progressiv” kunskapssyn bakom skolans fall

Samtidigt som skolan liberaliserades på 1990-talet var agendan den motsatta inom den pedagogiska akademien. Det skulle få långtgående påverkan för ett av skolans kärnuppdrag – att förmedla kunskap från lärare till elev. Den nya pedagogiken har framför allt drabbat de svagaste eleverna.

År 2003 konstaterade Skolverket i en rapport att ”kunskap inte går att förmedla eller överföra från en individ till en annan, från den som undervisar till den som lär”.

– Citatet är naturligtvis fullständigt oacceptabel. Alla människor som har pratat med en annan människa vet att man kan föra över kunskap, menar skoldebattören Per Kornhall.

Bara tre år senare uppvisade svenska elever ett katastrofalt resultat i den internationella kunskapsjämförelsen PISA. Inget land har fallit så mycket på så kort tid i den jämförelsen.

Skolverket, och även delar av den pedagogiska akademien, har backat från den extrema positionen efter fallen i internationella mätningar, men den så kallade socialkonstruktiva, progressiva, relativistiska eller postmoderna kunskapssynen är sedan länge djupt inplanterad i viktiga delar av det svenska skolsystemet.

I stora drag innebär kunskapssynen att inläringen överlämnas till eleverna. I det socialkonstruktiva synsättet ska lärarna coacha eleverna att söka efter en ”egen kunskap”. Tankegodset har sin grund i antiauktoritära och progressiva idéer och har från 1960-talet stärkts med en filosofisk legitimitet via postmoderna idéströmningar.

Kunskapssynen drevs i Sverige av den pedagogiska akademien med myndigheters och politikernas goda minne. Inriktningen har skapat ett kunskapsras där Sverige ligger under snittet jämfört med andra utvecklade länder, och är sämst i Norden.

– Det finns en mängd åsikter om vad som har

Gabriel Heller Sahlgren

orsakat det kraftiga kunskapsfall vi bevittnat. Men förutom invandringen, som kan förklara en del av försämringen, är den progressiva pedagogikens genomslag den enda hypotes som finner stöd i rigorös forskning. Faktum är att få reformer har visat sig kunna orsaka så negativa effekter på så kort tid, säger Gabriel Heller Sahlgren som skrivit många rapporter om skolsystemet.

Den nya pedagogiken tog vägen in i klassrummen via läroplanen från 1994 samt via lärarutbildningarna. Läraren och debattören Isak Skogstad (L) har i boken *Obekväma sanningar om skolan* berättat om hur hans lärarutbildning dominerades av den radikaliserade kunskapssynen. Skolorna lockade med gratis datorer och lediga eftermiddagar snarare än att vara duktiga på att förmedla kunskap. Han menar att det inte bara handlade om en ny pedagogik utan att det för kommunerna också var en billigare undervisningsmetod.

”
**FÅ REFORMER HAR
VISAT SIG KUNNA
ORSAKA SÅ NEGATIVA
EFFEKTER PÅ SÅ
KORT TID.**

– När kommunekonomerna krokade arm med de progressiva pedagogerna hade man vips fått ihop alla ingredienser som behövdes för att koka ihop den soppa som i folkmun kallas för den svenska skolans förfall, säger Isak Skogstad.

Den inre förändringen av skolan pågick länge i det fördolda, men avslöjades på allvar i de svaga PISA-resultaten 2006 för att sedan bli förstasidesstoff efter bottenappet i PISA 2013. Mätningar på senare tid tyder emellertid på att nedgången har avstannat på en för Sverige fortsatt låg nivå.

Utvecklingen ska dock ses i en kontext – alla elever presterar inte dåligt. Det finns fortfarande många kunniga lärare och elever som ännu lyckas tillgodogöra sig kunskaper via skolan.

Värst är det för den växande gruppen av elever till utrikesfödda, främst från länder med lågt humankapital. För den här gruppen har den relativistiska kunskapssynen resulterat i något som närmast kan beskrivas som en självförstärkande dödsspiral.

Totalt sett kan en fjärdedel av pojkarna i årskurs nio inte förstå en vanlig dagstidningsartikel. Var femte går ut grundskolan utan uppnådd gymnasiebehörighet.

Trots det har snittbetygen i skolsystemet blivit högre och högre. Att få ihop den ekvationen är inte enkelt.

– De som redan klarar sig bra blev ännu bättre, medan den växande gruppen av mindre lyckligt lottade tynar bort i okunskap. En allvarlig effekt av kunskapsbrist är att den har en eftersläpande och lömsk karaktär genom att det finns en kausal koppling mellan skolprestation och ett lands ekonomiska utveckling, menar Isak Skogstad.

Isak Skogstad

Hans recept är en återgång till mer lärarledd katederundervisning och ökat fokus på skolans grundläggande funktion – kunskapsförmedling.

– I stället för ideologiskt orienterad pedagogik borde lärarna få mer kunskap om modern kognitionsforskning och om hur kunskap förmedlas och byggs upp hos unga människor. Vägen dit går via en reformerad lärarutbildning och en ny läroplan, säger Isak Skogstad.

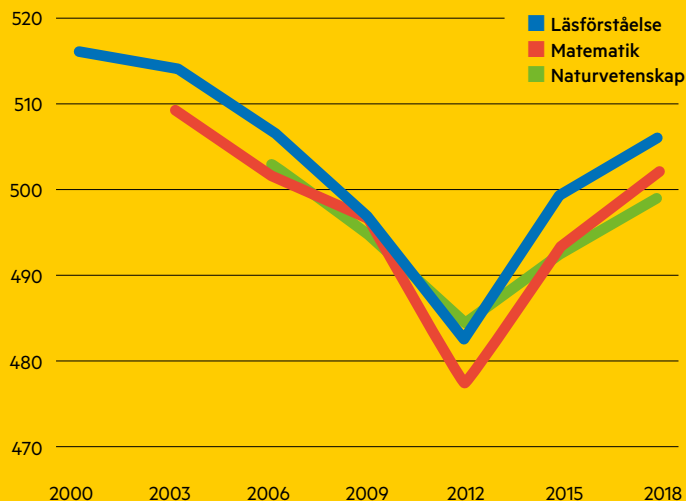
Han får stöd av läkaren och hjärnforskaren Martin Ingvar:

– Det duger inte att skylla på politiken enbart, även om vårt demokratiska system inte förmått bättre. Nu gäller det att med vetenskaperna stödja en utveckling mot excellens och därmed en skola som klarar av samhällets mål med förbättrade resultat över hela linjen och dessutom motverka effekterna av att barn har så olika bakgrund.

Martin Ingvar

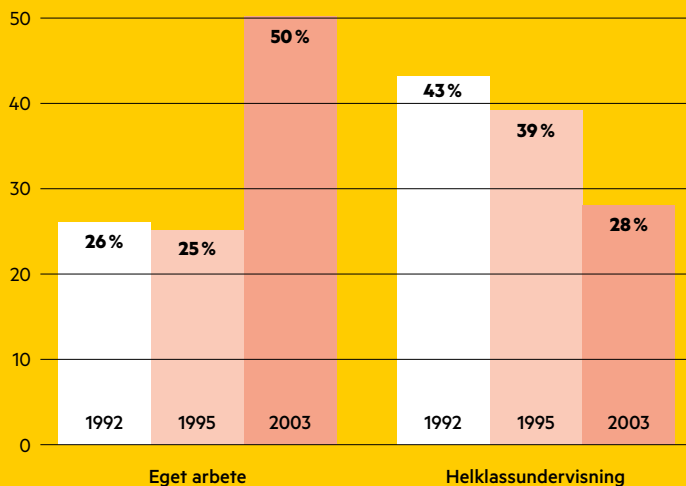
Svenska elevers PISA-resultat

Skolverkets graf över PISA-resultaten visar en uppgång sedan bottenappet 2012. Men, uppgången är ifrågasatt eftersom Skolverket exkluderat stora grupper av lågpresterande elever, samt använt statistik från SCB utan att veta vilken information den bygger på. Både utbildningsminister Anna Ekström (S) och Skolverket har förnekat felaktigheterna, men det förklarar inte bilden av att det är något som skaver i den stigande trenden.

Källa: Skolverket

Mängden eget arbete

Grafen visar andelen elever som uppger att lärarna låter dem arbeta självständigt respektive driver helklassundervisning. Mängden eget arbete har ökat mycket vilket indikerar den nya pedagogikens genomslag. En väl avvägd undervisning enligt rön i de kognitiva vetenskaperna säger att katederundervisning är bättre för kunskapsförmedling, men att en variation av undervisningsmetoder är bäst. I Sverige dominerade dock de socialkonstruktivistiska metoderna om egen kunskapsinhämtning länge på ett unikt sätt även om de sjunkande kunskapsresultaten på senare år möjligen har ändrat relationen mellan eget arbete och katederundervisning.

Källa: Skolverket/Isak Skogstad

Kvalitetsfokus kan lösa skolsegregationen

Fokus på kunskap och kvalitet borde leda till mindre segregation, men i utbildningsdepartementets utredningar handlar det om att piska det fria skolvalet i rätt riktning.

Skolan får ofta klä skott för samhällsproblem. Ett sådant är den tilltagande bostadssegregationen i spåren av hög invandring. Skillnaderna i boende har också påverkat likvärdigheten mellan skolor. Friskolereformen och det fria skolvalet har gjort vissa skolor populära medan andra har förlorat elever och lagts ner.

Det har drabbat friskolor så väl som kommunalt drivna skolor, men är främst ett problem i socioekonomiskt svaga områden där eleverna flyr och personalen slutar.

På många platser har de kvarvarande eleverna bussats till andra skolor i ett försök att öka mångfald och likvärdighet. I det utsatta området Vivalla i Örebro lades högstadiet ner och eleverna spreds ut på flera skolor. Trollhättan har liknande planer, men där har protesterna från föräldrarna varit omfattande. I Nyköping har högstadielever från olika

områden samlats i en enda stor skola. Det har inte varit oproblemiskt.

Björn Åstrands statliga utredning *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning* (2020) föreslår förändringar i antagningssystemet för ökad likvärdighet. Köerna till populära skolor ska delvis ersättas av lottning och kvoter för att sprida möjligheten till fler att komma in på attraktiva skolor.

Erik Bengtzboe, chefekonom på Skattebetalarna, menar snarare att det fria skolvalet bör utvecklas.

– Ökad transparens om kunskap och kvalitet kan möjliggöra en ökad likvärdighet i skolan. Skolvalet borde därför utvecklas med bättre information på flera språk och tydliga jämförelser mellan skolor

Det förutsätter dock pålitliga kunskapsuppföljningar. Det kan lägga grunden för att alla ska kunna göra ett aktivt val till grund- och gymnasieskolan.

Friskolestiftelsen Victor Rydbergs skola tycks föregå utredningens ambition genom att testa en oprövad antagningsprocess när stiftelsen öppnar en ny skola i Fisksätra, ett utanförskapsområde i Nacka som tidigare hade

tre kommunala skolor men som lagts ner för att eleverna valde bort dem.

Den nya skolan ska ha kombinerad antagning med ett kösystem och ett urval utifrån närhetsprincipen. Utgångspunkten är att erbjuda en bra skola för alla elever, menar Amanda Hurst, skolchef på stiftelsen Viktor Rydberg, i tidningen Mitt i.

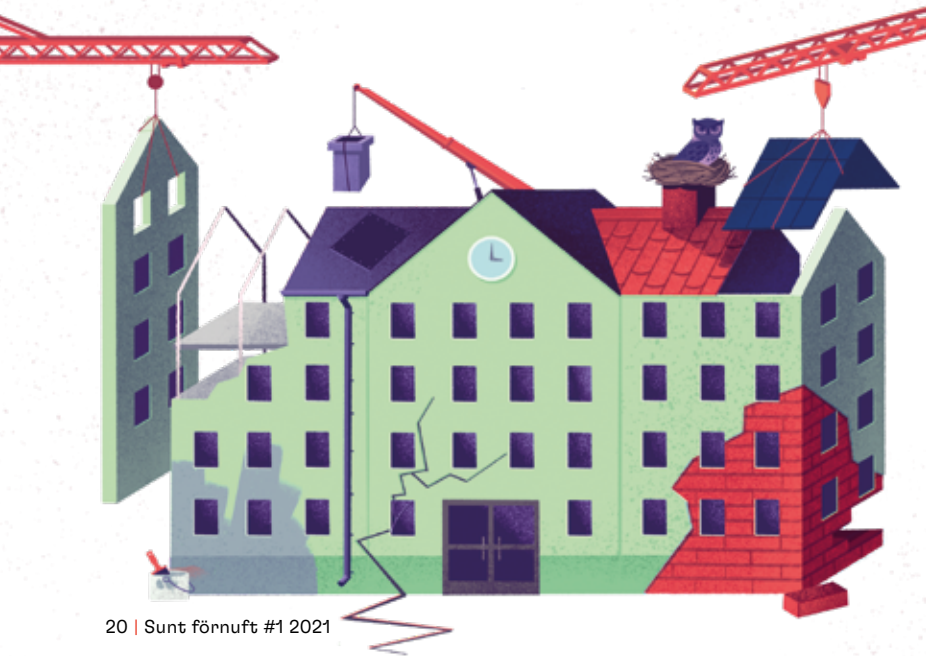
– Om vi ska ha en skola som fostrar barn och ungdomar för den reella framtiden, då måste elever få möta människor med många olika perspektiv som tar med sig olika erfarenheter in i klassrummet, säger hon.

Viktor Rydberg vill dock att debatten mer ska handla om ökat fokus på kunskap och kvalitet, enligt stiftelsens remissvar på Åstrands utredning:

– De kvalitetsproblem som finns i den svenska skolan löser man inte genom att ändra i antagningsprocessen eller omfördelning av resurser, utan genom kvalitetshöjande insatser, säger skriver stiftelsen bland annat.

PROBLEMEN I DEN SVENSKA SKOLAN LÖSER MAN GENOM KVALITETSHÖJANDE INSATSER.

Misshandlad lärarprofession

Ett av svensk skolas allvarigaste problem är lärarbristen som till stor del beror på yrkets förlorade status efter 1990-talets reformer. Inom några år kommer det saknas 70 000 lärare, men inte ens höjda löner och säkert arbete lockar.

I synnerhet saknas högstadielärare med behörighet i naturvetenskap i många av landets kommuner, visar en interaktiv karta från Skolverket. Oroande många kommuner saknar exempelvis helt behöriga mattelärare.

– Vi är bara i början på den prognosticerade lärarbristen. Hur kan vi som nation tillåta detta att pågå, frågar sig skoldebattören Per Kornhall.

Förr hade läraryrket status. Lärarna var kompetenta och kunde sina ämnen, hade statlig lönetrappa, god pension och rimlig arbetsbörda, åtminstone jämfört med i dag.

Nu är läget ett annat. En av flera orsaker är kommunaliseringen som i ett slag jämställde lärarna med vilken kommunaltjänsteman som helst. Med kommunen som ny arbetsgivare utökades snart arbetstiden medan skolmyndigheterna lade på lärarna fler sidouppdrag och utökade socialt ansvar. Arbetsbördan är i dag ett stort problem i lärarkollektivet.

– När man försöker sätta sig in i skolan och skolsystemets svårigheter så blir det uppenbart att lärarkollektivet är hårt prövat med start vid kommunaliseringen och sedan en ständig reformer, säger Per Kornhall.

Efter kommunaliseringen slog den postmoderna kunskapssynen igenom vilket reducerade lärarrollen till en hjälprea för eleverna. På den reformerade lärarhögskolan fick inte studenterna heller lära sig att undervisa eftersom den nya pedagogiken relativiserade kunskapsförmedlingen.

De nya lärarna behövde därför inga akademiska meriter då den nya "coachrollen" inte krävde några ämneskunskaper. Till det kan läggas att många lärare vittnar om försämrad arbetsmiljö där ordningsproblem och hot förekommer i ökande grad.

På så vis misshandlades lärarkårens profession så långt att allt färre vill bli lärare. Samtidigt började de stora kullarna av äldre

Per
Kornhall

och kunniga lärare att gå i pension i stor omfattning parallellt med att demografin förändrades kraftigt. Nya elever strömmade till vilket snabbt förvärrade lärarbristen, och det har bara blivit värre för varje år.

För att råda bot på den akuta avsaknaden av lärare har regeringen byggt ut lärarutbildningen med tiotusentals platser till den största yrkesutbildningen på högskolenivå. Men ointresset för lågstatusyrket har sänkt behörighetskraven i botten. Intagningspoängen till lärarhögskolan sjönk till lägsta möjliga.

Det har i sin tur gjort att lågpresterande studenter släpps in som inte klarar av att genomföra utbildningen. Avhoppen har därför ökat och de nya platserna står ofta tomma.

”
**HUR KAN VI SOM
NATION TILLÅTA
DETTA ATT PÅGÅ?**